

رۆلی پهروهرد له بنیادنانی شوناسی کهسیدا
پرۆگرامی (کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان- قوناغی سه ره تایی به نمونه)

دکتور: نارام نهسه عد عبدالرحیم

سارا عطا فایق

هیوا صلاح الدین

aramasaad_87@yahoo.com

sara.atta2211@gmail.com

hiwasalahadin16@gmail.com

به ره یوه بهر ایه تی گشتی چاودیری و گه شه پیدانی
کۆمه لایه تی هه له بجه، و مزارتی کاروباری
کۆمه لایه تی، هه له بجه، عیراق

به ره یوه بهر ایه تی گشتی چاودیری و گه شه پیدانی
کۆمه لایه تی هه له بجه، و مزارتی کاروباری
کۆمه لایه تی، هه له بجه، عیراق

ره زامه ندی و هر گرتی توێژینه وه: ۲۰۲۵/۴/۱

ره زامه ندی بلاو کردنه وه: ۲۰۲۵/۴/۱۰

پوخته:

شوناس چه مکی ئالوزو فره ره هه نده. گه شه کردنی پرۆسه یه کی ئالوز و به یه که دا چووی قوناغ به نده، چه نین و یه سته گه و پرۆگرام و کاراکتهرو پرۆسه ی جیاواز رۆلی تیدا ده بینن. یه کیک له ئه که کانی پرۆگرامه کانی خویندن و پهروه رده، جیاواز له ئه که زانستی و پشه ییان، گرنگه پرۆگرامه کان به شه یوه یه کی فره ره هه نده و دیدگایه کی فراوانه وه کاربکه ن به مه به سته بونیدانی شوناسی گونجاو بو هه کات و شوینیک. پرۆگرامی (کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان) به به شیکه گرنگ له پرۆسه ی پهروه رده له باشوری کوردستان دادنه ریت و له سه ره جه م قوناغه کانی خویندن سهره تایی له خویندن گاکانی سه ره به وه مزارته ی پهروه رده ی حکومه تی هه ریمه کوردستان به فیر خوازان ده دریت.

ئه م توێژینه وه ئامانجی خسته ره ووی شه کردنه وه ی کاربگه ری سه سته می پهروه رده له سه ره دروستبوونی شوناسی کهسی، بو گه شتن به م ئامانجه ش میتودی (پروپۆیه کۆمه لایه تی) له جۆری پروپۆیه وه سفی شه کاری سو دلئ وه ره گه ریت، که یه کیکه له ریه از مه کانی توێژینه وه وه سفیه کان. توێژینه وه که به م ده ره ئه نجامانه گه شته وه: پرۆگرامه کان سه ره چاوه یه کی گرنگ له به خشی نی شوناس و بهها به رزه بالاکان. پهروه ره مامۆستایان و خیزانه کانه وه پرۆگرامه کانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان بوونه ته سه ره چاوه ی به خشی نی شوناس و چاندنی بهها کۆمه لایه تی و ره وشته ی و کلتوریه کان. پیه یه ته پیدا چونه وه یه که به پرۆگرامه کاند بکری ت و بابه ته کانی گۆرانکاری تیدا بکری ت به جۆرێک کاربگه ری زیاته دروست بکات و له گه ل پیدایه تیه کانی سه ره ده می نویدا بگۆنجه ت له دروست بوونی شوناسی کهسی و نه ته وه ی و ناینی و کۆمه لایه تی و شوناسی پشه یی.

چه مکه کلله یه کان: (رۆل، پهروه رده، شوناس، شوناسی کهسی)

پیشهکی

پهروهرده رۆلێکی سههرکی و کاریگهر ههیه له بنیادنانی شوناسی کهسی منداڵان، بهتایبهتی له قوناغی سههرتایی که بناغهی گهشهسهندنی کهسی و کۆمهلایهتی منداڵ دادهمزرتیت. ئهم پرۆگرامه تیشک دهخاته سههر پههرهپیدانی کارامهیی و بهها کۆمهلایهتییهکان له منداڵان، که ئهمهش پێکهاتهیهکی گرنگی شوناسی کهسییه. ئامانج لهم پرۆگرامه ئهوهیه که منداڵان بتوانن پهروهندییهکی ئهرینی لهگهڵ خویان و دهورو بهریان دروست بکهن، ههروهها بهها کۆمهلایهتییهکان وهک ریزگرتن، یارمهتیدان، و پابهندبوون به یاسا فیربن.

توێژینهوهکه له چوار بهش پێک هاتوه: - بهشی یهکهم: چوار چۆهه گشتی توێژینهوهکه و دیاریکردنی چهک و زاراوهکانه، بهشی دووهم: له دوو باس پێک دیت باسی یهکهم: چۆرکهانی شوناس باسی دووهم: سههرچاوهکانی شوناس، بهشی سێههم پێک دیت له - کتیی کارامهیی و بهها کۆمهلایهتییهکان ب- گرنگی بههاکان، رۆلی پهروهرده بهشی چوارهم: له دوو باس پێک دیت یهکهم ریکاره مهیدانیهکانی توێژینهوهکه و باسی دووهم: خستنهروو و شیکردنهوهی زانیارییه مهیدانییهکانی توێژینهوهکه له کۆتایی دا دهرئهنجام و راسپاردهکان پێشنیار پێک دیت.

بهشی یهکهم:

باسی یهکهم: چوار چۆهه گشتی توێژینهوهکه و دیاریکردنی چهک و زاراوهکان

یهکهم/ کتیشهی توێژینهوه:

له ههموو سههردهمێکدا پهروهرده رۆلێکی سههرکی و کاریگهری ههیه له بنیادنانی شوناسی کهسی قوتابیان، بهتایبهتی له قوناغی سههرتایی کهبهناغهی گهشهسهندنی کهسی و کۆمهلایهتی منداڵ دادهمزرتیت. شوناس وهک چهمکی گشتگیر و فراوان و فرمه ههند دهردهکهوئیت گهرچی له رووکاردا وینهیهکی چهسپاو ده بهخشیت، بهلام له ناوهرووکدا ئامادهیی بۆ گۆرانکاری تیدایه و چهقهستوو نییه و به تئیههرینی کات یان ههر گۆرانێکی کۆمهلایهتی دهتیت شوناس گۆرانکاری بهسهردا بئیت، پرسی بونیادنانی شوناسی کهسی لای قوتابیان یهکێکه له گرنگترین ئهرکهکانی پهروهرده. لێرهدا کتیشهی سههرکی توێژینهوهکه خۆی لهوهدا دهبینتیهوه که تا چهند پرۆگرامی (کارامهیی و بهها کۆمهلایهتییهکان) له قوناغی سههرتایی توانیوهتی رۆلی کاریگهر ببینیت له بنیادنانی شوناسی کهسی قوتابیاندا. ههروهها ئایا ئهم پرۆگرامه گونجاوه لهگهڵ پێداویستییه هاوچهرخهکانی کۆمهلهگای کوردی و توانای بهروههپێشبردنی کهسایهتی قوتابیانی ههیه؟

دووه م: گرنگی توژی نهوه:

گرنگی توژی نهوه که دوو بوار دهگریتهوه که بریتیی له:

أ- بواری نیوری: حۆی لهگهیا نندی په یامه تیورییهکانی بابهته کهدا دهبینیتیهوه، وهک ئاشکرایه گرنگی لایه نه تیورییه که له مه دایه که بهشیهیهکی زانستیانه وابهسته به بابتهی توژی نهوه کهوه ئهم توژی نهوهیه حۆی دهبینیتیهوه له رۆلی په روهرده له بنیادانی شوناسی کهسیدا.

ب- بواری پراکتیکی:

1. یارمهتیدر دهبیت بو بهرپرسیانی په روهرده له ههلسهنگاندنی کاریگهری پرۆگرامی (کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان).

2- دهرخستنی لایه نه بههیز و لاواز مکانی پرۆگرامه که له روهی په رهپیدانی شوناسی کهسی قوتابیان.

3- یارمهتیدان به په روهرده کاران و مامۆستایان بو دروستکردنی پرۆگرام و چالاکییه کاریگه رهکان بو په رهپیدانی شوناسی کهسی قوتابیان

4- دهوله مه ندردنی کتبخانهی کوردی به توژی نهوه بهیهکی نوێ له م بواره دا.

سینه م: نامانجی توژی نهوه:

نامانجهکانی ئهم توژی نهوهیه بریتین له:

- دهرخستنی رۆلی په روهرده له بنیادانی شوناسی کهسی قوتابیان له قوناغی سه رهتایی.
- ئاشکرا کردنی کاریگهری پرۆگرامی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان له په رهپیدانی شوناسی کهسی قوتابیان .
- دۆزیهوهی میکانیزمی گونجاو بو بههیز کردنی په یوهندی نیوان پرۆگرامی په روهدهیی و شوناسی کهسی قوتابیان

1- رۆل:

ئهو پینگه یان په لوه پایهیه که تاک وه ریده گریت و ئهرک و مافه کۆمه لایه تیهکانی دیاریده کات. تاک له کۆمه لگادا و له یهک کاتدا چه ندرین رۆلی جیاواز دهگزی ریت (الحسن، 1999: 289).

به بهروای پارسۆنز رۆل کردار هکانی تاکه له کاتی په یوهندی بهستن له گه ل ئهوانیتر دا، یاخود به ریه کهوه تنییه تی له گه ل کار مکتەر و گروپهکانی تر دا له چوار چیه هی سیسته می کۆمه لایه تیدا، هه روه ها رۆل کۆمه لیک ئهرک و مافی کۆمه لایه تی دیاریکرا وه، یان به هه موو ئه و کردار و هه لسو کهوه تانه ی تاک له کۆمه لگه دا له په یوه ندییدا بهوانیتر وه دهیکات ده لێن ئهرک و هه رچی مافیشه له پای ئه و ئهرک و چالاکییه چاوه روانکراوانیه که تاک پێی هه لده سی ت (خضر، 2014: 5).

- بکهریکی کۆمه لایهتی له بۆشایدا نییه، شوناسهکهی له پهیوهندی لهگهڵ ئهوانی تردا دهردهکهوئیت (میکشیللی، ۱۹۹۳ : 12).
- شوناس پرۆسهیهکه بۆ خۆناسینی تاک له کۆمه لگهدا، شتیکی میژوویی و پیشبینیکراوه و بنهماسازی بۆ دهکرنیت. جهختکردنهوه ئی بی بهردهوام جیاوازییهکان نیشان دهدات و قوولی دهکاتهوه. له ههر شوینیکیش جیاوازی ههیهت مانا ده بهخشری و ناکۆکی دێته کایهوه (گۆلمحهمدی، 2007 : 221-224).
  - پیناسه رییکاری : شوناس پرۆسهیهکه تیندا تاک تایهتیهندی و جیاوازی لهگهڵ ئهوانی دیدا دهردهخات و دۆخی تایهتی کهسیتی خۆی دیاری دهکات. ههندیک له روخساره دیارهکانی شوناس، ناو و رهگهز و تهمن و دۆخی خیزانی و پیشه و.. هتد شوناس دیاری دهکهن.

4- شوناسی کهسی :

- پرۆسهی گهشه پیدانی خوده که مروّف له ریگهیهوه تایهتیهندی و سیفتهی جیاوازی بۆ خۆی و بۆ پهیوهندییهکانی لهگهڵ دونیادا دهکشیت، به شیوهیهکی کارلیکارانه و دانوستانیکی بهردهوام روودهات له ئیوان خۆی و جیهانی دهرمهوه له دور و بهریدا، به شیوهیهکی که بهشدار بیت له پیکهاتنیدا و له دووباره دارشتنی تیروانیی مروّف بۆ خۆی، سههرای کاریهگری ژینگهیی کولتوری و کۆمه لایهتی لهسههر ئهم پرۆسهی پیکهاتنه، به لām فاکتهری سههرکی و هک ههلبژاردنی تاکه کهسی دهمینتیهوه، که لهسههر بنهمای تایهتیهندی و ههستکردن به نازادی دامهزراوه (العی، 2016 : 18).
- بونیادنانی خود و سههر بهخۆبوونی خود جهوههری شوناسی مروّف لهخۆ دهگریت، بهو مانایهش خود و پیرای تایهتیهندییه جهستهیهکان، نامازه به کۆی تایهتیهندییهکانی (چیز و مهیل و ههست) دهکات (عهبدوللا، 2021 : 46 - 47).
- فهیلهسوفی ئیرانی داریوشی شایگان (1935 - 2018) لهکتیبی شوناس بهچل رووهوه دا ده لایت، مروّفی ئهمرۆ ئهگهر چی ناچاره و هک مروّف و به یهک روو دهر بکهوئیت، به لām لهناومهوه جۆر او جۆره پره له وههم و نارمایی و پره له نهگوتن و بیدهنگی و پره له چیز و نازار. ههر چهنده مروّف دهیهوئیت وای نیشانبدات که هه لگری یهک جۆر شوناسه، به لām شوین و کات و باردۆخی جیا جیا وایلیدهکات که ههر چاره و بهرهنگی خۆی بنوینیت و فرههنگ دهر بکهوئیت (شایگان، 2016 : 28).

بهشی دووهم :

باسی یهکهم : جۆرهکانی شوناس

ههموو ئهم جۆرانهی شوناس پیکهوه کهسایهتی تاک دروست دهکهن و کاریهگرییان لهسههر بیرکردنهوه و رهفتاری کهس ههیه.

أ- شوناسی نهتهوهیی:

چهمکی شوناسی نهتهوهیی لهزانستی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیدا دیار دهیهکی تار ادویه ک نوییه، که میژوو مهکی دهگهر یتهوه بۆ دروستبوونی دهولت- نهتهوه لهسالی (1648) دا. تاپنیش ئهم رووداوه میژووویه شوناسه سیاسیهکان بهزوری لهچوارچێوه و باز نهی خێل و ناوچه و تاقم و مهز ههه و له ئاستیکی گشتی تریشدا لهژێر ناوی (ئیمپراتۆریهته و ئۆمهتدا) پێناسه و باس دهکران، شوناسی نهتهوهیی ههستی هاوپهیهوهندی مرۆفه بهرانبهه به نهتهوهیهک یان دهسه‌لاتیک، که ئهوه دهسه‌لاته یان دهولته شوناسی نهتهوهیی دروست دهکات (سهیدی، 2019).

یان شوناسی نهتهوهیی کۆمه‌لایه‌ک سیفات و تایبته‌مندی هاوبه‌شه‌که نهتهوهیهک، یان کۆمه‌لگهیهک یان نیشتمانیکی دیاریکراو لهیهکتر جیا دهکاتهوه که شانازی پێوه دهکریت و جهوه‌هه‌ریبوون و که‌سیتی تایبتهی خۆی پێکه‌هێنیت (عبدالرحمن، 2010: 19).

تیروانینیکی تر ههیه پێوایه که شوناسی نهتهوهیی دهکریت بریتی بێت لهههستی وابه‌سته‌بوون به گروپیک لهمرۆفکان، بههۆی هاوبه‌شیان له زۆربهی توخمه پێکه‌هێنهر مکانی شوناس وهک ناین، کولتور و نهتهوه هاوزمانی و هاوتای بێت لهو رهگه‌زانه‌دا، یان دهکریت به‌کدلی و هاوسۆزی نیوان ئه‌ندامانی کۆمه‌لگه، بهرانبهه به کیانیکی سیاسی، یان چاره‌نووسیکی سیاسی بێت (قادر پوور، 2012: 318).

شوناسی نهتهوهیی، شوناسیکی بۆماوه و میژووویه، گه‌ل له ریگه‌ی کارلیک و پهیه‌ه‌ندی دیاله‌کتیکی له‌گه‌ل میژوودا به دهستی ده‌هێنیت. به رای ئه‌نتونی سمیس، هه‌له‌یه گهر پیمان و ابیت نهتهوه دا‌هینراویکی تازه‌یه. وهک بهر هه‌می رۆژگاری مۆدیرنیتهی بزانی. سمیس ئه‌و تیروانینه رهنده‌کاتهوه که پنی وایه نهتهوه له رۆژگاری بهر له مۆدیرنیته بوونی نه‌بووه و له ساته‌مختی سه‌ره‌لدانی مۆدیرنیته‌دا نهتهوه‌ش په‌یدا ده‌بیت، به‌کو سمیس پنی وایه نهتهوه شتیکه هه‌رده‌م هه‌بووه، به‌لام له شیوهی نهتهوه‌دا نا، به‌کو له‌شیوهی گرووهی ئه‌نتی و ئابینیدا (حه‌مه ره‌شید، 2023: 28).

ب؛ شوناسی به کۆمه‌ل:

کۆمه‌ل بریتییه له‌کۆبوونه‌وهی چه‌ند که‌سێک، که ئامانجیکی دیاریکراویان هه‌یه وه‌له‌گری خه‌سه‌متی هاوبه‌شن. شوناسی به‌کۆمه‌ل به ده‌رکه‌وتنی خود پێناسه ده‌کریت که له ئه‌نجامی هۆشیاری مرۆفکانه‌وه دینه ئاراه، به‌هۆی پهیه‌ه‌ندیه‌کانیا‌نه‌وه به گروپه کۆمه‌لایه‌تییه دیاریکراوه‌کان و له‌ریگه‌ی گرنگی سۆزداریی ئهم پهیه‌ه‌ندییه‌وه ده‌ریده‌برن. بۆیه ئهم شوناسه ده‌رئه‌نجامی ئاویته‌بوون و جیگیربوونی مرۆفه له ژینگه کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌یدا و له ریگه‌ی ئهم پهیه‌ه‌ندییه‌وه وه‌رگیراوه. هه‌روه‌ها به‌شداریکردن له کۆمه‌ل و دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له ریگه‌ی ئه‌دا‌ی مرۆفه‌وه بۆ رۆله دیاریکراوه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی سه‌ره‌لده‌دن. به‌م پێیه شوناسی به‌کۆمه‌ل به ئه‌ندامبوون له کۆمه‌لایه‌تییه‌دا سه‌رچاوه ده‌گریت، که توخمیکی گرنگ و به‌ره‌م‌تییه له پێکه‌ه‌نتی شوناسی کۆمه‌لایه‌تییه مرۆفدا، چونکه شوناسی به‌کۆمه‌لی مرۆف پهیه‌ه‌سته به زانییه‌وه، که سه‌ر به‌ه‌ندیک گروپی کۆمه‌لایه‌تییه، هه‌روه‌ها پهیه‌ه‌سته به گرنگی

سۆزداریییه که لهم په یوه ندییهوه سهرچاوه دهگرتیت. له بهر ئهوه شوناس له ژیر روشنایی بهر په ککهوتن له گهه دهوروبهر نه بێت مانا و گرنگی به دهست ناهینیت که دهگرتیت تاک، یان گروپ بێت، یان کومه لگه، یان گروپه کومه لایه تیه جیاواز هکان بێت (ئهممه، 2024 : 35).

ئهلپساندرۆ پیزۆرنۆ (1924 - 2019) Alessandro Pizzorno لهوه لایه ئهوپر سيار هدا (ئهو میکانیزمانه چین که کرده دهسته جمعی شوناسی پی دروست دهگرتین؟) وه لامه که بهو جۆر هیه: ئهمه به دیار دهی دانپیدا نانا دهروات بۆ ئهوهی لهمه تیهگهین ده بێت له دوو ئاستی دروستکردنی شوناس و دبینهوه ئاستی شوناسی که سیتی و ئاستی شوناسی دهسته جمعی. ئهمه ئهوه بابه تیه که جه ختم له سهری کردۆتهوه و ههر له بهر ئهمهش (پیراندیللۆم) به باشتر زانی، ئهوهی که شوناسی ئیمه له لایه ئهوانی دیکهوه دیاری دهگرتیت یان باشتر بلنن له ریگهی ئهو دانپیدا نانهوه که ئهوانی دیکه ده بیه خشنه شوناسی ئیمه له ریگهی ئهو مه بهست و سیفه تانهوه که دهیده نه پآلمان، .. هتد. ههلبهت ئهوهی له سآلانی سییهکاندا به لای جووهکانهوه له ئهلمانیا دا گرنگ بوو ئهوه نه بوو که ئهوان خویان وهک جوو دهناساند به لکو ئهوه بوو که دام و دزگا ئهلمانیهکان وهک جوو دهناساندن کهواته ئهوهی له بهر چاوه دهگرتیت پیناسهی ئهوانی دیکه ههر په کیک له ئیمه بهدوای چاره سه کردنی کیشهی شوناسی خویدا دهگرتیت و ئهو چاره سه رهش له لیکه ستنی زنجیره که دایه واته ئهو گروپ یان گروپانهی که دانمان پیدا دهتین ئهم دانپیدا نانه بهر دوامهی ئهوانی دیکه بهر جهسته دهبن و له رمزهکاندا وهکو دراو (پاره) و زمانمان دهنه خشتیت (ئهممه، 2024 : 36).

ج- شوناسی پیشهیی:

شوناسی پیشهیی جۆری که له ناسینهوهی کومه لایهتی و برینیه له وهستهی مرۆفهکان له گهه پیشهیه کدا هه یانه بۆ نمونه یاساناس، پزشکی، ههتا ئهو رادهیهی مرۆفهکان خویان وهک ئه ندامی پیشهیی پیناسه دهکهن، شوناسی پیشهیی ئهو شوناسیه، که مرۆف له ئه نجامی کار لیک کردن و تیروانینی خوی بۆ پینگهی خوی و شونینی خوی له پیکهاتهی ریخراوه پیدا و مریده گرتیت، ههروهها ئهو شونین پینگهیهی که هاوکارهکانی له پهروه ده کومه لایه تیه که ی ناو دامهزراوه کدا بۆی دیاری دهکهن، که هه موو ئهو بهها و پیوه رانه له خو دهگرتیت، که له ناو دامهزراوه کدا دهیدۆزیتهوه. ئه گهر شوناس به ستر ابتهوه به چینیک وهک نامازه یهک بۆی، ئهوا شوناسی پیشهیی به ستر او تهوه به پۆلی کومه لایهتی و پیشهیی و گروپی کارهوه (نصر، 2017 : 417).

ههروهها زانایی فره نسی سان سولیۆ (1935 - 2002) San Saulieu بۆ چوونی وایه که شوناسی پیشهیی په یوه ندییهکانی دهسه لات و سهر کردایهتی هه ماههنگ دهکات، کار یگهری له سه ره رفقا رو کولتووری کریکار له شونینی کار هیه. پیشه یی بونوی ریخراوهیی رۆلی له پیناسه کردنی شوناسی پیشهیی و کومه لایهتی کریکار له شونینی کاردا هیه وهک چۆن شوناسی پیشهیی به ئه نجامی پرۆسه یهکی میژوویی و کار لیکه کومه لایه تیهکان له بواری کار و ریخستن دادنه رتیت ئهم کار لیکانه مانا و بهها و ئهزمونی هاوبهش له نیوان مرۆفهکاندا دروست دهکهن، بۆ ئهوهی

له كۆتاییدا تایبهتمه ندىيان پىدات كه بهردهوامییهكهی مسۆگهر دهكات وهك پىشهگهر ههروهها وهك فهزایهكه بۆ یهكگرتنى كۆمهلايهتى و پىشهیی (ئهحمهد، 2024: 38). شوناسی پىشهیی پىكدىت له یهكخستنى رۆل، بهر پىسارىتى، بهها و ستاندارده ئهخلاقىیهكانى مرۆف، بۆئهمۆى لهگهڵ ئهو پراكتىكانهدا بگونجىت، كه لهلايهن پىشه تایبهتهكهیهوه پهسهند كراون.

واته شوناسی پىشهیی لهریگهى پىشهیهكهوه بهدهست دههینریت و ئهو پىشهیهش رىساو یاسای تایبهت بهخۆى هیه و وادهكات هه مرۆفیک جياواز لهوانى تر رهفتار بکات و رۆلى ههمووانى دیارىکردوه بۆنمونه پزىشکىك رهفتارهكانى له رهفتارى نهخۆشهكانى جياوازه ئهم رهفتارانهش رىكخراوه بههۆى ناکاره پىشهیهكانى هه پىشهیهك، ئىنجا رىكهوتنى لۆكالى لهسهه كرابىت یان جیهانى بۆ نمونه ئاکارى پىشهیی پزىشكانى دهروونى لهلايهن دهستهی ئهمریکیهوه رىكخراوه و تارادهیهك تهواوى پزىشكانى دهروونى له ههه شونىكى ئهم جیهانه بن پىوه ی پابهندن. یان مامۆستایانى ئابنى كه خاوهن شوناسىكى ئابىن رهفتار مەکانیان له رگهه شىرعهوه بۆ دیارىکراوه تهناهنهت پۆشاک و جل و بهرگهکانیشیان دهريدهخات كه شوناسىكى ئابىیان هیه.

د_ شوناسی كۆمهلايهتى:

مرۆف بوونههرىكى كۆمهلايهتیه، كه له كۆمهلهگهیهكدا دهزى و خاوهنى كولتوورى تایبهتى خۆیهتى و كاریگهرى لهسهه، ههتا ئهو رادهیهی كهسئیهكهی له كهسئیهتى گشتىی ئهو كۆمهلهگهیهی كه سهه به خۆیهتى نزیکه و لهلايهن زۆر دامهزراوهی وهك خىزان، قوتابخانه، گروپى هاوریان و میدیا، ئهوان یارمهتیدهرن بۆ چاندنى بهها مرۆبیهكان و دانانى پىوهه بۆى، كه دىنامىكى گروپ و پرۆسهی كاریكى كۆمهلايهتى دهگرتهوه. بهبرواى (وليام گلاسهر) شوناسی كۆمهلايهتى توانای مرۆفه بۆ ئهوهی درك بکات كه ئهندامى گروپه و توانای بهدهستهینانى ئهو مانا بهنرخ و ههستیارانهی پهوهستن به ئهندامىتیهوه. ههروهها توانای كاریكىکردن و كاریگهرى لهسهه گروپهكه پهوهسته به تىركردنى پىداوبستیه سههتاییهكانى وهك سهههخۆبى، دهسهلات، كاتبهسههبردن و نازادى: Weigert, 1986: (171).

شوناسی كۆمهلايهتى پرۆسهیهكى سۆزدارییه، كه پهوهندى لهگهڵ كۆمهلهدا ئاسان دهكات، بهوپىیه پلهیهك له وابهستههیی دهگرتهوه، كه كۆمهله دهكات به دایكى مرۆف و مرۆفیش دهكات به بهشیک لهو كۆمهله، ئهم یهكگرتوى و وابهستههیه دیدگای ئهرىنى كۆمهله و خواستى لایهنى مرۆف له یهكگرتن لهگهلهیدا دروستدهكات و خۆى به ئهندامىك لهو كۆمهله دهزانىت، ئهمهش دهبیته هۆى دروستبوونى ههستىكى ئهرىنى بۆ خود و ریزگرتنى .

هینرى تاجفیل سۆسیۆلۆژىستى پۆلهندى (۱۹۱۹ - ۱۹۸۲) پىی وایه، كه شوناسی كۆمهلايهتى بهشیکه له چهمكى خود لای مرۆف كه لهپهروشى بۆ زانینى ئهندامىتى بۆ گروپىك سههچاوه دهگریت لهگهله بهدهستهینانى گرنكى بههاكان و لایهنى سۆزدارى یان ویزدانى كه پهوهسته بهو ئهندامىتیهوه (Tajfel, 1978: 63).

کهواته شوناسی کۆمه لایهتی په یوه سته بهوهی ئهوه کهسه ئه ندامی چ گروپیک یان دهسته یه که و هه لگری هه مان شوناسی کۆمه لگه که یه تی، ئه م شوناسه ش هه ندیکجار مایه ی شانازی به که سه که و هه ندیکجار مایه ی نیگه رانییه، بۆ نمونه له کۆمه لگه کانی تر دا و له کوردستانیش چهن دین که س شانازی به کۆمه لگه ی کوردییه وه ده که ن، که هه لگری چهن دین خاسیه تی جوانه له هه مان کاتدا خه لکانیکیش هه ن که هه زیان ده کرد له هه ر کۆمه لگه یه کی تر دا بوونایه جگه له کۆمه لگه ی کوردستان و شه رم له و شوناسه کۆمه لایه تییه ی خۆیان ده که ن ئه م جۆره هه سته ش زیاتر دره هاویشته ی شوناسه نه ته مه یه که مو ئه و بار دودوخیه که کوردستانی پیندا تیپه ریوه (نه حمه د، 2024: 42).

ه- شوناسی نایینی:

ئه م جۆره ش له شوناسی تاک که په یوه سته به کۆشوناسه وه مرو ف سهر تا له خیزانه وه به شیوه ی بۆماوه یی کولتووری وهری ده گریت. ئه و سیسته مه په روه ده یی و پرۆسه ی به کۆمه لاتیگر دنه ی هه ر له سه رتا وه له خیزاندا تاک پیندا تی ده په ریت، به شتیکی گرنگی به هاکان و ریسا و داب و نه ریته کانی له نایینی خیزان یان دۆخی نایینی زالی کۆمه لگه وه و مرگه راوه. شوناسی نه ژادی و نایینی پیناسه ن بۆ ئه و شوپنه ی لئوه ی هاتووین و بۆی ده چین، به ته واوی بوونمانه وه لئی نه که بۆ ساتیک له ژانمان. ئه م شوناسانه بۆ زۆرینه ی خه لک به ر له هه ر شتیکی تر مانای قوولیان پی ده به خشینت هه ر له ناوه کانه وه که پی دناسرینه وه وه ک تاک و کۆمه لیش ئه مه ش گریی چیرۆکی ژانمانه، به شیوه ی تاک و کۆمه ل که په یوه سته به بیروباوه ره کانه وه به قوولی سه باره ت به ژیان و گهردوون و هه موو شتیکی هه روه ها شوناسی نه ژادی و نایینی په یوه ستن به به ره مه پینانه وه په یوه ستن بهوه ی تاک چ که سیک ده کاته هاوسه ری جۆره کانی هاوسه رگریی یاسای کولتوورین که په یوه ستن به شوناسه نایینییه که وه (حه مر شهید 2023: 29).

له م تیگه یشتنه وه بۆ ژبانی مرو ف روون ده بیته وه که زۆرینه ی ئه و کلێشه به ندیه کولتووری و ریسیاییه ی له ژبانی کۆمه لایه تییه که یدا هیه، ره گیکی به هیزی به نایینه وه هیه و په یوه سته به ژبانی نایینی ئه و گروپ یان کۆمه لگه یه ی ئه م تاکه په یوه سته پیوه ی به راشکاو ی ده بێم هه یچ شارستانییه که نیبه له رابوردوودا به لکو له پاشه رۆژیشدا هه یچ شارستانییه تیک په یدا ناییت به یی ئه وه ی نایینیکی تییدا نه بیته.

ئه مه ش ریک به و مانایه دیت که تاک له چوار چیه ی کۆمه لگه شارستانییه که یدا هه م له رابوردو وه هه م له داها توشدا به جۆریک له جۆره کان په یوه سته ده گریت به نایینییه که وه. دواتریش وه ک ماکس قیبه ر ده لیت نایین ریگه ی ره قاره له کۆمه لگه دا، کهواته خودی شوناسه که یه که چوار چیه یه کی ره قاره ی بۆ تاکه کانی کۆمه لگه داده ریژیت بۆ ره قاره نواندن، جا ره قاره ی کۆمه لایه تی بیت یان په ره مو کردنی سه روته نایینییه کان که له خۆیاندا کرده یه کی به کۆمه ل.. هه ر بۆیه نایین چالاکییه کی کۆمه لایه تی ریخه راوه، که په یوه مند ی له گه ل ده سه لاتیکیدا له خۆ ده گریت که له رووی میلییه وه سه رنجر اکیشه هه ر له م روانگه یه شه وه دۆرکه ایم جه خت له سه ر ئه وه ده کات که بیروکه ی نایین و سۆزداری بۆ نایین له میانه ی چالاکییه به کۆمه لایه کانه وه به دی دیت بۆیه کۆمه ل (گروپ) سه رچاوه ی سه ره کییه بۆ سه ره ه لدانی نایین. له م تیگه یشتنه وه ئه وه راستیه دووپات ده بیته وه که تاک شوناسی نایینی له و گروپه

کۆمه لایه تییه وه و مر ده گریت که پیوه ی پابه نده که یه که مین گرووپیش خودی خیزانه که یه تی (حه مر شهید 2023: 30).

باسی دووهم : سهراچاوهکانی شوناس

تیورستهکان لهسه دهستنیشتانکردنی سهراچاوهکانی شوناس جیاوازی بۆچوونیان ههیه و دیارده جوراوجورمهکان بهسهراچاوه و پیکهاتهی شوناس دهزانن. ههندیک له توخمانهیهی که شوناس دروست دهکن بریتین له نیشتمان، زمان، ئهدهب، ئاین، نهريت و بههاکان و یاسا، دهسهلات. ئهمانه بۆ دروستبوونی شوناس پنیوستن ئینجا له مروفا بیت یان له کۆمهلهدا کۆمهلهیک بنهما و توخمی سهرهکی پنیوسته که دهبیت کۆمهلهگه لهسهری ریککهوتیت ههتا لهقوناغی دواتردا کۆمهلهکهی پی بناسریت. گرنگترین سهراچاوهکانی شوناس بریتین له:

یهکههم: زمان و نهتهوه

ئهگهر به تهیهکی فهیلهسوفی رۆمانی ئیمیل سایرون (1911 - 1995) دهستپیکهین، که دهلئیت (ئیمه نیشتهجی زمانین، نهک نیشتمان) ئهوهی ئیمه رۆزانه مامهلهی لهگهله دهکهین، زمانه بهههموو پیکهاتهکانیهوه، دهنگ، بونیاد، ریسا و یاساکانی، واته زمان تهنیا ئامرازیک نییه بۆ ئاخواتن و قسهکردن، بهلکو بنهمای ژیری و بیرکردنهوشمانه، کهواته پهیهوندیهکی بونگهراپانه له نیوان بوونی مروفا و زماندا ههیه (زلمی، 2012 : 73).

لهژیررۆشنایی ئهم بۆچوونهدا بۆمان دهدهکهوتیت که مروفا و زمان نهوهی یهک ساتی میژووبین، که لهگهله لهدایکبوونی مروفاوه شوناسیک دههخشینه ئهوه کهسه ئینجا شوناسی کوردبوون بیت، یان شوناسی ههر نهتهوهیهکی تر. زمانیش سهراچاوهکه بۆ لهیهکچوویی و جیاوازیبوون، بۆ نمونه کاتیک نهتهوهیهکی وهک کورد ههموو به کوردی قسهدهکن، لهیهک دهچن، عهرههیش لهیهک دهچن، بهلام زمانیشه بۆته هۆکاری جیاوازییان، واته بهکوردبوون و عهرههه وون بههۆی زمانهوه جیاوهکرینهوه یان نمونهیهکی تر زمانی ئاخواتنی پزیشکیک جیاوازه له زمانی ئاخواتنی کریکاریک، یان ماموستایهکی زانکو لهناو خودی یهک نهتهوهشدا که پسروری و پیشهه سهراچاوهی بوونی زمانی هاوبهش و شوناسه و لیکیشیان جیاوهکاتهوه.

لهههروه زمان بهپیکهاتهیهکی سهرهکی له پیکههانی شوناسدا دادهنریت بهو پنییهی یهکیکه له هۆکاره سهرهکیهکان له یهکگرتتی گهلان و یهکگرتووبیان، به وهسکردنی وهک ئامرازیک پهیهوندی و پیکهوه ژبانی نیوان مروفاکان له یهک نهتهوهدا (کیشانه، 2017 : 321).

دووهم: نایین

نایین به پیکهاتهی سهرهکی له پیکههانی شوناسدا دادهنریت چونکه کۆمهلهیک بهها و نهخلاق و رپورهسم و پهستن لهخۆ دهگرتیت که مروفا بههه بونیادانی شوناسیک دهبات که له شوناسهکانی دیکه جیاوازی بیت. ناین واته سیستمیک یهکگرتوی بیروباوه و پراکتیزه (سروته ناینهکان)، که پهیهوندی به شتیکی پیروزهوه ههیه و ئهم بیروباوه و پراکتیزانه له یهک کۆمهلهگی ئهخلاقیدا به که ههموو ئهوانهی پهیهوستن پنیانهوه دهگرتیهوه (ئهممه، 2024 : 74).

لهم روانگهیهوه شوناسی نایینی بریتیه له کۆمهلهیک بیروباوه و بنهما و تایههتهندی و جیاوازی کهوا له کۆمهلهیک دهکن ههست به جیاوازی له کۆمهلهکانی دیکه بکن. کهواته شوناسی ههر کۆمهلهیک جیاوازه، بههۆی جوراوجوری رپورهسمه ناینهکانهوه ههلهگری ههر بیروباوهیک نایینی جیاوازه له ههلهگری نایینیکی تر.

سینیه: ژینگه و شوین

ژینگه‌ی دور و بهر کار بۆ پیکهینانی شوناس دهکات، ئه‌گه‌ر چی کار یگه‌رییه‌که‌ی به شیوه‌یه‌کی تارا دهیه‌ک که مته‌ره له‌زمان و ناین. به‌لام کار یگه‌رییه‌که‌ی هه‌ر به به‌ر بلاوی ماوه‌ته‌مو ره‌نگه‌له ره‌گه‌وه هه‌ل‌کیشانی مه‌حالی بیت.

کۆمه‌لناسان و مرۆفناسان به‌رده‌وام له‌سه‌ر ئه‌م خاله‌ پنداگیریان کردووه، که شوین و ناوچه و خاک بۆ خه‌لک زۆر گرنگی هه‌یه، چونکه شوین و خاک توانای بونیادنانی شوناسیان وه‌ک سه‌ر چاوه‌کانی تری بونیادنه‌ری شوناس له ئاستی‌کی به‌رزدایه، به‌واتایه‌کی دیکه شوین و فه‌زا له‌و روه‌وه بۆ مرۆفه‌کان و گروپه‌کان گرنگه که ره‌گه‌ز مه‌کان و به‌شه سه‌ر مه‌کیه‌کانی شوناس دابین ده‌که‌ن (گۆلمحه‌مه‌دی، 2007 : 228 - 229).

هه‌ندیک له شوینه‌کان به‌هۆی سروشتی ژینگه‌ی دور و به‌ر مه‌وه زۆر داب و نه‌ریت به‌ده‌ست ده‌هینن له خوار دن، خوار دنه‌وه و جلو به‌رگ و له‌زۆر لایه‌نی دیکه‌ی ژياندا، ئه‌وه‌ش زانراوه که ئه‌و داب و نه‌ریتانه‌ی به‌ده‌ست هاتووه له‌پیکه‌هاته سه‌ر مه‌کیه‌کانی پیکه‌هاتی کۆلتوو‌رو دواتر شوناسی‌شه له‌به‌ر ئه‌وه خیزان له‌ژیر کار یگه‌ری ناوچه و شویندا کار یگه‌رییه‌کی به‌هیزی له‌سه‌ر چه‌سپاندنی زۆریک له چه‌مه‌که‌کانی ژیان هه‌یه که تایه‌تمه‌ندییه‌کی کۆلتوو‌ری پیکه‌هینن و کار یگه‌رییه‌که‌ی له‌سه‌ر شوناس به دیاری

ده‌مینته‌وه (کیشانه، 2017 : 324).

چواره‌م: کۆلتوو‌ر و که‌له‌پور

ببگومان پبویسته کۆلتوو‌ر به‌ گرنگترین و ده‌وله‌مه‌ندترین سه‌ر چاوه‌ی شوناس دابننن، چونکه مرۆفه‌کان و گروپه‌کان به‌رده‌وام به‌هۆی به‌ش و ره‌گه‌زه کۆلتوو‌رییه جۆراوجۆره‌که‌نه‌وه شوناس به‌ده‌ست ده‌هینن، چونکه ئه‌م به‌ش و ره‌گه‌زانه توانایه‌کی به‌ر چاویان بۆ دابینکردنی پبویستی مرۆفه‌کان به جیاواز بوون و ئاویته‌بوون له‌کۆمه‌له‌گه‌دا هه‌یه (گۆلمحه‌مه‌دی، 2007 : 238).

به‌مانایه‌کی دیکه کۆلتوو‌ر هه‌م جیاوازی ده‌خۆلقینیت هه‌م یه‌که‌گرتووی و ئاویته‌بوون ده‌سازینیت، هه‌ر گروپ و ده‌سته‌وه نه‌ته‌وه‌یه‌ک نه‌ریتی بن، یان مۆدیرن، خاوه‌نی کۆلتوو‌ریکی جیاواز و که‌له‌که‌بووه و له‌ژیر کار یگه‌ری کات، شوین، ناین و نه‌ته‌وه‌دا به‌ر هه‌میان هیناوه.

مه‌به‌ستیش له که‌له‌پوو‌ر لایه‌نی مادی کۆلتوو‌ره وه‌ک جلو به‌رگ و که‌رسته‌وه نامیر مه‌کان و ئه‌و که‌لوپه‌لانه‌ی ره‌گوریشه‌ی کۆلتوو‌ریان هه‌یه ئه‌ندامانی هه‌ر کۆلتوو‌ریک وه‌ر بگرت به‌نموونه، خۆی له‌خۆیدا هه‌ل‌گری جۆریک له خۆدئاگایی هاوبه‌ش و هه‌ستی هاوبه‌ش که ئه‌وان له‌که‌سانی دیکه جیا ده‌که‌نه‌وه، چونکه سنووره کاتی و شوینییه‌کانی هه‌ر کۆلتوو‌ریک دیاریکراوه.

کۆلتوو‌ر و شارستانیه‌ت کار یگه‌ری دیار و ناشکرایان له‌سه‌ر به‌ها تایه‌تمه‌ندییه‌کانی مرۆف و هه‌لوئیه‌ت و نه‌ریته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و ته‌خانه‌ت پالنه‌رو ئاراسته‌وه ویسته‌کانی هه‌یه به‌مجۆره ده‌توانریت کۆلتوو‌ریش به‌ بنه‌مایه‌ک، یان سه‌ر چاوه‌یه‌کی گرنگی شوناس دابنریت، نه‌ته‌وه‌مه‌کان کاتیک به‌هیزی و یه‌که‌گرتووه‌به‌ن، که ریکه‌وتنیکی کۆلتوو‌ری، یان به‌کۆمه‌لیان هه‌بیت (نه‌حمه‌د، 2023 : 31).

بهشی سییهام:

أ- کتیبی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان

کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان پروگرامیکی خویندنه که له پۆلی یهکهمی بنهرتی تا نۆیهمی بنهرتی دهخوینریت، ئهم پروگرامه له سالی 2020 بهشیوهی تیبست له چهند قوتابخانهیهکی هریمی کوردستاندا خویندرا. بۆ سالی 2021 بوبه بهشیک له وانه ههمیشهیهکانی خویندن، له پۆلی یهکهمی بنهرتی تا نۆیهمی بنهرتی ئامانج له دانانی ئهم وانهیه و ههک بهشیک له میتودهکانی خویندن ئاشناکردنی مندالانه به لیهاتوویی و ئهو بهها کۆمه لایهتی و مرۆیی و نیشتمانیهانی که دهیی له سههرتاوه مندالان فیربکری. بۆ ئهوهی بههاکان بینه بهشیک له پینگهی کهسهتی و پهروهردیهیان له داهاوتودا لهو روانگهیهشوه له کتیبهکهدا چهند چهک و زاراو مهک خراونهت روو بۆ ئهوهی له قوتابخانهکاندا به رینوینی ماموستایان، قوتابییان فیر بکری شوناس له سیستهمی پهروهردا بۆ دروستکردنی گۆرانکاری بهواتا له شوناسی قوتابیاندا سهرنج بداته ههموو ئهو بوارانیهی که پیکهینهی کهسهیهتی ئهوانن که بریتین له رهههههکانی زانستی سۆزداری و کارامهیی. بهینی پۆلین بهندییه زانستهیهکان که له لایهن پسپۆرانی جۆراوجۆرهوه پیشکesh کران دهتوانریت کۆمهلهی تواناکی ههر تاکیک له چوارچۆیهی سۆزداریهی زانستی، سۆزداری و کارامهیی یان کرداریدا روون بکریتهوه.

به واتیهکی دیکه پرۆسهی پهرورده دهیبت ههول بدات رهههههکانی زانین سۆز و کردار لای قوتابیان بهرامبهر به ههموو پیکههتهکانی شوناسی نهتهوهیی جیگیر و بههیز بکات تاكو مانهوه و بهردهوامی ئهو له مهترسی رووداو و پیشهاته ناکاو ههکان پاریزراو بیست لهراستیدا پرۆسهی گۆرینی رهفتاری قوتابیان دیاردیهکه که دهیبت گهیشتن بهو له سۆز بواری ئاماژه پیکراودا لهژیر چاودیری و بهدواداچووندا بیست لهسهه ئهم بهمهیه گۆرانی رهفتاره شوناسیهکانی قوتابیان کاتیک قوول و بهواتان کهله لایهکهوه زانین و هزری پنیوست لهواندا سهبارت به شوناس و رههههه و پیکههته جۆراوجۆرهکانی پیک بهنیبت له لایهکی دیکهوه ئهم تیگهیشتنه دهیبت بواری سۆزهکان، ههز مهکان و هاندهره ئه رینییهکانی فیرخووان بهرامبهر به توخمهکانی شوناس جۆش بدات و هانیان بدات و له کوتابیدا قوتابیان له پرۆسهی فیرکردنی شوناسدا بینه خاوهنی کۆمه لایهتی توانایی و کارامهیی که له ریگهی ئهجامدانی ئهوانهوه بتوانن ئه دایهکی کاریگهر له پیناو پاراستن و بهرزکردنهوهی بارودۆخی شوناسی خویان نیشان بدن (سیف اللهی، 1381: 15).

کارلیکی ناومنده پهروهردیهیهکان له گههله دامهزراره کۆمه لایه تیهکانی ناو کۆمه لگا لهوانه ریخراوه کولتووری و هونهرییهکان، پارتیه سیاسییهکان، ریخراوه پیشهیهکان، تیمه و ههز شییهکان، کارگه بهر ههمه پینه ههکان و بهگهستی دامهزراره ناخکومییهکان دهتوانیبت زهمینه سازی هاتنه ناوهوه و بهشداری چالاکانهی گروپه جۆراوجۆرهکانی قوتابیان له ریخراوه ئاماژه پیکراوهکاندا بیست و ههنگری ئهزمونه بهنرخهکان له بههیزکردن و چهسپاندنی شوناسی فیرخووان بیست (تنههیی، 1383: 32).

ب- گرنگی به هاکان " رۆلی په ورده:

به هاکان به گرنگترین بنه مای کلتوری دانراون له بهرئوهی یه کهم: دهچنه ژبانی تاکهوه و دواتر کۆمهڵیشهوه، ئەم تیبینکراوه وههیاکردوه، که جینگهی لیکۆلینهوهی و گرنگیپیدانی زانایان و بیرمهندان بیت، هه به هوی ئەم خالیشهوه مرۆف لایه ندری، شوناس، خودیتی نه نهوهی خوی پتهو دهکات. دوهم: گرنگی به ها له وه دایه که به پایه یه کی کاره کی په ورده دادنه ریت، له بهرئوهی گرنگترین نامانجی په ورده و فیرکردن، فیرکاری و فیربوونی به هیه، ناشکرایه، که چنراوی بهایی له بنه ما بنه رتهیهکانی کاری په ورده مبین و له میشهوه سیستمی په ورده یی هه کۆمهڵیک رۆلێکی کارا له بنیاتنای به های ئه رینی و لابرندی به ها نه رینیبهکان له ژیری و رهفتاری تاکدا دهگیریت. هه موو ئەمانیش له رینگهی په ورده و ناوه ندهکانی خویندنهوه ده بیت، واته په ورده ئه رینگا گونجاو و گرنگه یه که به هاکان له ناخی تاکهکاندا جینگیر دهکات و له نه وه مه کهوه ده یگواز ریته وه بۆ نه وه یه کی تر و کاردانهوهی به سه ر رهفتار و ناکاریاندا ده بیت و ده بنه پالنه ریکی به هیز بۆ رهفتار و هه لسه کهوتی دروست. هه ر له نانه دی ئەم پرۆسه یه شه وه ده بین که په ورده کردن و به رهینانی تاکیش په یه وه سه به په ره پیدانی لیهاتوویه کای هه ر نه ته مه کهوه، که خوی له به ها بالاکان، داب و نه ریت، کلتور، دنیا بینی، ئەزمون، تیروانین له ژبان و ده ور به یی ده بیننه وه، له بهر هه موو ئەم گرنگی و بایه خه یه، که ده بینین به هاکان شونینیکی دیار و گه وه له نیوان ره گه ز مکانی رۆشنییری داگیر ده کن، په یه وه ندیه که پتهویان به که سیتی مرۆفه وه هه یه، له هه مانکادا په یه وه ندیه کی پتهو و پیکه وه به سه تراویان هه یه له گه ل په ورده دها، ئەمه یه له رینگهی پرۆگرامه کانه وه که یه کیکه له وه هۆکاره سه ر مکیانه ی قوتابخانه له گه شه پیدان و چاندنی به هاکان پشته پیده به سته، که واته په ورده به گشته و پرۆگرامه کان به تابه تی یه کیکن له هۆکاره سه ر مکیهکانی گه یاندن و چه سپاندنی به هاکان به مندان (علی، 2021: 56-57).

به شی چواره م: ریکاره مهیدانیهکانی تویرینه وه که و خسته ره وو و شیکردنه وهی زانیا ریه مهیدانیهکانی تویرینه وه که باسی یه که م:

۱. میتۆدی تویرینه وه که

تویرینه وه که جوړیکی وه سفکه ر-روونکردنه وه یه و به به کارهینانی شیوازیکی چۆنایه تی ئەجام ده ریت. بهو پیه یی "رهنگدانه وهی تویرمه ران سه باره ت به کردار و تیبینیبهکانیان له بواره که دا، تیروانینهکان، بیزاریبهکان، هه سه ته کان و پیکهاتهکانیان ده بنه داتایه که که به شیک له لیکدانه وه که پیکه هینن" (فیلیک، ۱۳۸۸: ۱۸). هه وه ها تویرینه وهکانی ئیستا له سه روه تی خویدا به جوړیکن که پیوستیان به یه کتروه نیبه له نیوان تویرمه و چاوپیکه وته که دا، بۆیه تویرمه هه ولده دات شیوازی تویرینه وهی چۆنایه تی به کار بهینیت. (او فلیک) له گرنگی و پیوستی شیوازی تویرینه وهی چۆنایه تی و گرنگیدان پی ده لیت "تویرینه وه له مانا ده روونیهکان و کردار و ئەزمونه رۆژانه کان به قه د بیر کردنه وه له گیرانه وه و گوتاره کان پیوسته" (فیلیک، 1388: 13). ئەم میتۆد بریتیه له کوکردنه وه، شه روه کردن و شیکردنه وهی زانیا ریهکان به مه به سته تیگه شته تیکی قول و

گشتگیر بو دیار دهیهکی دیاریکراو، له ریگای پشتبهستن به نامراز مکانی وهك تیبینی وچاوپیکهوتن و بهلگهنامهکان (العزازی، 2016، 100). بهمه بهستی کوکردنهوی زانیارییهکان نامرازی چاوپیکهوتن بهکارهینراوه به نامانجی گهیشتن به وهلامی ئهوی پرسیارانهی که ئاراستهیی نمونه که کراون بو شیکردنهوی وهلامهکانیش پشت به نامرازی شیکاری بابتهی بهستراره به پنی ئهه نامرازه وهلامهکان پۆلینکراون به پنی ریز بهندیی پرسیار مکان بهش لیکچوو هکان دابهشکراونهته سهه چهند تهوهریکی دیاریکراوه دواتر شیکردنهوی بو کراوه له بهه رهوشنایی وهلامهکان ئههجامهکان خراونهتههوه.

2. کۆمه لگای توژی نهوه که:

کۆمه لگای توژی نهوه که، هه مو ئه تاکه، یان دامه زراوه، یان کهسانی شاره زا دهگریتهوه، که دهکونه چوار چیهوی بابتهی توژی نهوه کهوه، به پنی نامانجی توژی نهوه کهی توژی نهوه میان له سهه دهکات (ترکی، 2006: 110). لهه توژی نهوه مهیدا کۆمه لگای توژی نهوه که بریتیه لهه ماموستایانهی که له قوتابخانهکاندا وانهی بهها کۆمه لایه تیهکان ده لینهوه له بهه یوبه رایهتی په وردهی هه له بجهی شههید (150) قوتابخانهو باخچهی مندا لانه و (87) قوتابخانهی قوناغی بههه تی له پارێزگای هه له بجه .

3 نمونه توژی نهوه که:

توژی نهوه پنی بهسته بهه له دیاریکردنی نامراز مکانی کوکردنهوی زانیاری، دهستنیسانی نمونهی توژی نهوه کهی بکات تا بزانیته ئهه نامانجانهی که له توژی نهوه مهیدا هه لیان بو دههات، ئاراستهیی چ دهستهیهکی کۆمه لگا دهکات و له سهه چ بهمه یهک وهه ریان دهگریته. چونکه نااشکراپی و ئالۆزی و کهمی زانیاریی توژی نهوه له سهه وهه رگرتنی نمونهی توژی نهوه کهی لهوانهیه گهه رته له بهه دهه نامانجهکانیدا دروست بکات.

لهه توژی نهوه مهیدا توژی نهوه نمونهی هه ره مهکی مه بهستدار وهه رگرتوه له بهه یوبه رایهتی په وردهی هه له بجه شههید و ئهه ماموستایانه که وانهی بهها کۆمه لایه تیهکان ده لینهوه و ئهه ماموستایانهی که له ناو شاردا وانه ده لینهوه ئهه کهسانی چاوپیکهوتنیه له گهه ل کراوه ژماره یان (10) ماموستا بووه له قوتابخانهی جیا جیا وهه رگیراون که ههه ر قوتابخانهیهک یهک ماموستا به نمونهی توژی نهوه وهه رگیراوه که به شیهوی هه ره مهکی ساده هه له بژێردراون و زانیاریان له وهه رگیراوه. هه ره کهسهیک کۆدی تابههت به خۆی هه به و ناوی کهسهکان پارێزراوه له لای توژی نهوه.

4. نامرازهکانی کوکردنهوی زانیاری

چاوپیکهوتن یهکیکه له نامرازه گرنگهکانی توژی نهوه بو کوکردنهوی زانیاری له ژینگهیی کۆمه لایهتی و دهوهر بهه. توژی نهوه پشت به چاوپیکهوتن ده به سهتیه بو ئاسانکاری له به ده سهته یانی زانیاری ورد و بابتهیی له سهه کۆمه لگهیی توژی نهوه که،

چاوپیکهوتن پرۆسهیهکی کۆمه لایهتیه له نیوان دوو کهسدایه یهکه میان توێژهر (Interviewer) و ئهوی دیکهشیان کهسی لیتوێژراوه (Respondent) توێژهر بهشیوهیهکی زارمکی راستهوخو پرسپاری ناراستهی کهسی لیتوێژراوه که دهکات و چاوهروانی وه لām دانوهی لی دهکات، ئههه لهکاتیکدا زیاتر سهرکهوتن بهدهست دههینیت که توێژهر کهشیکه دهر وونی گونجاو بو بهرامبهر کهسی برمهسینیت بهوهی که له پاراستنی نهینی وه لāmهکان دلنایای بکاتهوه بو ئهوهی وهک پپویست وه لāmی پرسپارمهکان بداتوه (ئهبراش، 2013: 409). جۆری ئهوه چاوپیکهوتنهی که لهم توێژینهوهیهدا بهکارهاتوه بریتی یه له چاوپیکهوتنی (ریکخراوه) مهبهست له چاوپیکهوتنهش بهشیوهیهکی وورد پرسپارمهکان دیاری کراون، توێژهر نازادی دهاته لیتوێژراوه بهمهبهستی قسهکردن لهسهر بابتهی توێژینهوهکه.

ب- شیکاری وه لāmهکان

بوخستنهروو ئهوه زانیارییهی به دهستهاتون نامزای شیکاریی بابتهی بهکارهینراوه بهوهی که له شیکردنهوهی زانیارییه چو نایهتیهکان بهکار دههینیت به مهبهستی ریکخستن ودانانی زانیارییهکان له سهه چهند بابتهیک یان تههریکه دیاریکراوه دواتر شیکردنهوهی و شروفهکردنیان له پیناوه دوزینهوهی وه لāmی پرسپارمهکانی توێژینهوهکه شیکاریی بابتهی له ریگای تیشک خستنه سهه بهشه هاوبهشهکان دهیت له نیوان زانیارییهکان دواتر پۆلینکردنیان بو تههره دیاری کراوه (العدسانی 2017 : 2). که ههر چاوپیکهوتنی نیو کاتژمیر تا کاتژمیرکی خایاندوه دواي تومار کردنی دهنگ و نوسینهوهی زانیارییهکان به پپی پرسپارمهکانی توێژینهوهکه پۆلینکراون و به پپی ئهوه کیشانهی که باسکراون شیکردنهوه بو وه لāmهکان کراوه .

باسی دووهه : خستنهروو و شیکردنهوهی زانیارییه مهیدانییهکانی توێژینهوهکه

دواي ئهجمادانی چاوپیکهوتن لهگهڵ لیتوێژراوانی نمونهی توێژینهوهکه ئهوه زانیارییهی که کۆکراوانتهوه به پپی پرسپاره سهه مهکیهکانی توێژینهوهکه بو دوزینهوهی رۆلی پهروهده له بونیادانی شوناسی کهسیدا ،پروگرامی کارامهیی و بههاکۆمه لایهتیهکانی قوناعی سههتایی بهنونه له کۆمه لگادا له ئهجمای وه لāmی لیتوێژراواندا دابهش دهیت بو چهند تههرهیهکی سهههکی که شیکاریان بو دهکریت، وه به پپی گرنگی تههرهکان ریزبهندی دهکریت.

1- رۆلی پروگرامی کارامهیی و بههه کۆمه لایهتیهکان له بونیادانی شوناسی قوتابیدا:

یهکێک له ووتنه زانیارییهی که به دهست هاتوه، رۆلی پروگرامی کارامهیی و بههه کۆمه لایهتیهکانه له بونیادانی شوناسی قوتابیدا که له (10) چاوپیکهوتن که بهشیکه زوریان باسی گرنگی و رۆلی ئهوه پروگرامه کراوه و بهجۆرێک لهجۆر مهکان کاریگهری له سهه رهفتاری قوتابیدا ههیه رهنگدانوهی ههیه له ژبانی رۆژانهی قوتابیاندا ،لههرووی پاک و خاوینی و ریزگرتن و متمانه بهخۆبوون و ههروهها چۆنیتهی رهفتارکردن لهگهڵ ئهوانیتردا، ههروهها بهشیکه که میان پینان وایه نهخیر کاریگهری نیه بو شوناسی قوتابی.

به بۆچوونی لیتوێژراوه (بهائی کاریگهری ههیه چونکه رهنگدانوهی ههیه له ژبانی رۆژانهی قوتابیدا و کاریگهری له سهه رهفتاریان ههیه لههرووی پاک و خاوینی و ریزگرتن و متمانه بهخۆبوونهوه) (کودی ژماره 6).

به بۆچوونی لیتویژر او کمتز (بهائی کاریگهری ههیه و قوتابی فیری ههئس و کموت و رهفتار دهکات لهگهئ لهوانیتر و فیریان دهکات چون ریزی بهرام بهر مهکیان بگرن). (کودی ژماره 1).

2- پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههاکوومه لایه تیه کان سهراچاوهیهکی پیویستن بۆ بونیادنانی شوناسی قوتابی:

یهکیکی تر لهو و تهزایانهی که به دهست هاتووو بونی پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههای کومه لایه تیه وهک سهراچاوهیهکی پیویست بۆ بونیادنانی شوناسی قوتابی لهکۆی ئهو چاوپیکهوتنهیه که ئهجامدراوه ههموویان پینان وایه بهائی دهبتیه سهراچاوهیهکی پیویست بۆ شوناسی قوتابی چونکه باسی تاییهتمهندی تاگ و پاراستنی مافهکانی دهکات، و فیری بهرپرسیاریتی بهرام بهر به نیشتمانیان دهکات و ههستی بهرپرسیاریتیان تیدا دروست دهکات و کهسایه تیهکی تهندروستیان پیده بهخشیت.

به بۆچوونی لیتویژر او (پرۆگرامی کارامهیی و بههاکوومه لایه تیه کان سهراچاوهیهکی پیویسته بۆ بونیادنانی شوناسی قوتابی چونکه باسی تاییهتمهندی تاگ و پاراستنی مافهکانی دهکات). (کودی ژماره 2).

به بۆچوونی لیتویژر او (پرۆگرامی کارامهیی و بههاکوومه لایه تیه کان گرنگ و پیویست و چونکه قوتابیان فیری بهرپرسیاریتی دهکات بهرام بهر به نیشتمانیان). (کودی ژماره 5).

یهکیکی تر له لیتویژر او ان پینی وایه (پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههاکوومه لایه تیه کان سهراچاوهیهکی پیویستن بهمه جیک له لایهن پهرومدهوه گرنگی زیاتری پئ بدریت و رۆلی زیاتری پیدریت و له لایهن بهرپه بهر مهکانهوه پالپشتی ئه پرۆگرامه بکریت چونکه زۆر پیویسته بۆ قوتابیان). (کودی ژماره 8).

3- رۆلی پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههاکوومه لایه تیه کان له بونیادنانی بیروباوهری نهرینی دا:

یهکیکی تر لهو و تهزایانهی که به دهست هاتووو بونی پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههای کومه لایه تیه چ رۆلیان له بونیادنانی ههست و بیروباوهری نهرینی لای قوتابیدا ههیه لهکۆی ئهو چاوپیکهوتنهیه که ئهجامدراوه بهشیکی زۆریان پینان وایه بابهتهکان وهک مهنههج بابهتی بهسوودن و تارادهیهکی باش ههستی نیشتمانیان پهرومهی و خوشهویستی نیشتمانیان و پاراستنی ژینگه خویندنگا دروست دهکات و فیری یارمهتی دانی ئهوانی دیکه ریزگرتن و پاک و خاوینی و ههروهها ههستی ناسوودهیان پیده بهخشیت لهگهئ پرۆگرام و ماموستای پرۆگرامهکاندا پهوهندییهکی باشیان ههیه، وه ههندیکیان پینان وایه که بابهتهکان وهک مهنههج گرنگ و پیویستن بهلام قوتابی گرنگی پینادات و ئههمالیان دهکات..

به بۆچوونی لیتویژر او (بابهتهکانی کارامهیی و بههاکوومه لایه تیه کان ههستی نیشتمانیان پهرومهی و بیروباوهری پاراستنی ژینگه خویندنگا لای قوتابی دروست دهکات). (کودی ژماره 3).

یهکیکی دیکه له لیتویژر او ان پینی وایه (وهک مهنههج بابهتیکی زۆر بهسووده بهلام قوتابی پشت گوئی دهخات و گرنگی پینادات). (کودی ژماره 6).

یهکیکی دیکه له لیتویژر او ان باس لهوه دهکات (کاریگهری زۆری ههیه بۆ نمونه دایک و باوکان باس لهوه دهکهن مندالهکهم بههوی ئه پرۆگرامهوه فیری یارمهتیدان و پاک و خاوینی و ریزگرتن بووه لهمالهوه وههروهها خوشهویستیان بۆ ماموستایانی ئه پرۆگرامه ههیه). (کودی ژماره 9).

4-رۆلی پرۆگرامهکان له دروست کردنی کەسی بههیز و خاوهن بیرکردنهوه سهبارهت بهژیان و پهيوهندیهکانی:

یهکیکی تر لهو تهزایانهی کهبهدهست هاتووهرۆلی پرۆگرمهکانی کارامهیی و بههای کۆمهلایهتیهکانه لهدروستکردنی کەسی بههیز و خاوهن بیرکردنهوه سهبارهت بهژیان و پهيوهندیهکانی قوتابی لهکۆی ئهو چاوپیکهوتنهیهی که ئهجامدراوه بهشیکي زۆریان پنیان وایه بهلی یارمهتی دهره بۆ دروست کردنی قوتابی بههیز و خاوهن بریار و دهبنته هۆی بههیزکردنی پهيوهندیهکانی قوتابی و زۆرکات قوتابیان رای خۆیان ههیه لهسهه بابتهکان و یارمهتیدهره له چارهسهکردنی کیشهکانیان و دورکهوتنهوهیان له کار و رهفتاری نهشیاو و رۆلی گرنگی ههیه لهههستی ئهرینی و پهيوهندیهکانی لهگهڵ ئهوانیتر دا، بهلام بهشیکي کهمیان پنیان وایه نهخیر چونکه قوتابیان بهشیکیان وانهکانیان بهلاوه گرنگ نیه.

بهبۆچوونی لیتویژراو(بهلی دهبنته هۆی بههیزکردنی پهيوهندیهکانی و دهربرینی رای خۆیان لهسهه زۆربهی ئهوکارانهی ئهجامی دهن). (کۆدی ژماره 1).

یهکیکی تر له لیتویژراوان پیی وایه(بهلی خۆزگه بمتوانیان ئهم فۆرمهش بهوینهوه پر بکهمهوه نیستا قوتابی دهرانی پهيوهندیهکان چین و چهند براو خوشکی ههیهو پورو خال و مام کین). (کۆدی ژماره 4).

یهکیکی تر له لیتویژراوان پیی وایه که(بهلی چونکه کاتیک پر سیار لهقوتابی دهکریت و راوسهرنجی وهردهگیریت دهربارهی بابتهیک ئهوا بیرری بۆ زۆر شتی جوان دهروات و دهری دهریت). (کۆدی ژماره 7).

5-رۆلی پرۆگرامهکان له بونیادنانی متمانه بهخۆبوونی قوتابیدا:

یهکیکی تر لهو تهزایانهی کهبهدهست هاتووهرۆلی پرۆگرمهکانی کارامهیی و بههای کۆمهلایهتی رۆلی پرۆگرامهکان له بونیادنانی متمانه بهخۆبوونی قوتابیدا لهکۆی ئهو چاوپیکهوتنهیهی که ئهجامدراوه بهشیکي زۆریان پنیان وایه تارادهیهکی زۆر باش متمانه بهخۆبوون لای قوتابی دروست دهکات و متمانهیان زیاد دهکات چونکه بابتهکان زیندوون و بهستران به ژیان رۆژانهیهوه و مامۆستایانی پرۆگرامهکانی رۆلی گرنگیان ههیه له چاندنی ئهم متمانه به خۆبوونهدا و بهردهوام کاری لهسهه دهکریت و قوتابی ئاشنا دهکریت به تواناییهکانی تاوهکو متمانهی بهخۆی ههبن.

بهبۆچوونی لیتویژراو(بهلی متمانه بهخۆبوونی قوتابیان زیاد دهکات و وایان لندهکات ههست به بهر پر سیاریتی بکن). (کۆدی ژماره 1).

یهکیکی تر له لیتویژراوان پیی وایه که(تارادهیهکی زۆر باش چونکه بابتهکان زیندوون و بهسترانتهوه بهژیان رۆژانهیهوه) (کۆدی ژماره 6).

6-رۆلی پرۆگرامهکان له توانای خۆگونجاندنی قوتابی لهگهڵ دهر و بهرو لهکۆمهلهگادا:

یهکیکی تر لهو تهزایانهی کهبهدهست هاتووهرۆلی پرۆگرمهکانی کارامهیی و بههای کۆمهلایهتی له توانای خۆگونجاندنی قوتابیدا لهکۆی ئهو چاوپیکهوتنهیهی که ئهجامدراوه بهشیکي زۆریان پنیان وایه رۆلی گرنگی ههیه و تارادهیهکی زۆر باش رۆلیان ههبه چونکه گیانی هاوکاری و خوشهویستی دهچینیت لهناو قوتابیانداو وههگهر ئهم پرۆگرامه گرنگی زیاتری پیندریت

یهکیکی تر له لیتویژراوان پیتی وایه(لهرووی ژینگهیی و تهندروستیهوه کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان کاریگهریان لهسه قوتابی). (کۆدی ژماره 9).

9- پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههاکۆمه لایه تیهکان کافین بۆ بونیادنانی شوناس:

یهکیکی تر لهو وتزایانهی که به دهست هاتوه نایا پرۆگرامهکانی کارامهیی و بههای کۆمه لایه تیهکان کافین بۆ بونیادنانی شوناسی قوتابی لهکۆی ئهو چاوپیکهوتنههی که ئهنجامدراوه بهشیککی زۆریان پێیان وایه بهللی چونکه بههاوکاری ئهم پرۆگرامانه قوتابخانهو مامۆستاو خیزان دهنوانریت بونیادی شوناسی قوتابی بنریت و رۆلی گرنگیان ههیت لهدروستکردنی شوناسی قوتابیدا بهلام ئهوهی لێردها گرنکه شارهزایی و راهینراوی مامۆستایانی ئهم پرۆگرامانهیه تاوهکو بتوانن زیاتر رۆلیان ههیت، ههندیك پێیان وایه نهخیر کافی نین و پرۆگرامهکان پێویسته بابهتهکان نوێکرتنهوهو زیاد بکرت و گۆرانکاریان تیدا بکرت.

بهبۆچوونی لیتویژراو(بهللی چونکه بههاوکاری مامۆستاو دهوروبهرو خیزان و قوتابخانه دهنوانریت و ابکرت کهخویندکار خاوهنی شوناسی خۆی بیت و ریز لهیاساکان بگرت و بگات به مافهکانی). (کۆدی ژماره 3).

یهکیکی تر له لیتویژراوان پیتی وایه که(پرۆگرامهکان گرنگ و کاریگهریگهری زۆرباشیان ههیه لهسه قوتابیان و بهخشینی شوناس به قوتابی و چهساندنی بهها ناکارییهکانی قوتابیدا). (کۆدی ژماره 5)

دهنه نجامهکان:

1- پرۆگرامی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان رۆلیکی گرنگ و کاریگهریان ههیه له بونیادنانی شوناسی قوتابیدا. زۆربهی بهشداربووان له توێژینهوهکهدا پێیان وایه که ئهم پرۆگرامانه، رهنگدانهومیان ههیه له ژبانی رۆژانهی قوتابیاند و کاریگهریان لهسه رهفتاری قوتابیان ههیه بهتایبهت له رووی پاک و خاوینی، ریزگرتن، و متمانه بهخوبوون و تنها کهمینیهک له بهشداربووان پێیان و ابوو که ئهم پرۆگرامانه کاریگهریان لهسه شوناسی قوتابی نییه.

2- ههمو بهشداربووان کۆکن لهسه ئهوهی که پرۆگرامهکانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان سهراوهیهکی پێویستن بۆ بونیادنانی شوناسی قوتابی، لهبه ئهوهی باسی تاییهتیهندی تاك و پاراستنی مافهکانی دهکهن، قوتابیان قیری بهرپرسیاریتی دهکهن بهرامبهر به نیشتمان، ههستی بهرپرسیاریتی له قوتابیاند دروست دهکهن و ههندیك له بهشداربووان جهختیان لهسه ئهوه کردوه که گرنکه له لایهن پهروه دهوه گرنگی زیاتر بهم پرۆگرامانه بدریت و رۆلی باشتریان پێ بدریت.

3- پرۆگرامهکانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان رۆلیکی ئهرینیان ههیه له بونیادنانی بیروباوهری ئهرینی لای قوتابیان. ههستی نیشتمان پهروهی و خوشهویستی نیشتمان و پاراستنی ژینگه خویندنگا، بهلام ههندیك له بهشداربووان ئاماژهیان بهوه کردوه که سههرای گرنگی و پێویستی ئهم بابهتانه و هک مهنههج، ههندیك جار قوتابیان گرنگی پێنادهن و پشنگووییان دهخهن.

4- پرۆگرامهکانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان رۆلێکی گرنگیان ههیه له دروستکردنی کهسی بههیز و خاوهن بیرکردنهوه سهبارهت به ژيان و پهيوهندییهکانی. زۆربهی بهشداربووان پنیان وایه که ئهم پرۆگرامانه: یارمهتیدهرن بۆ دروستکردنی قوتابی بههیز و خاوهن بریارودهینه هۆی بههیزکردنی پهيوهندییهکانی قوتابی و دوورکهوتنهوهی قوتابیان له کار و رهفتاری نهشیان، بهلام بهشیکه کهم له بهشداربووان پنیان وایه که ئهم پرۆگرامانه کاریگهرییان نییه، چونکه ههندیک له قوتابیان وانهکانیان بهلاوه گرنگ نییه.

5- پرۆگرامهکانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان رۆلێکی گرنگ و کاریگهریان ههیه له توانای خۆگونجاندنی قوتابیدا، یارمهتی قوتابی دهره خۆی بگونجینیته لهگهڵ تهواوی سینکتهرمانکی ژيان. بهشداربووان جهختیان لهوه کردوه که نهگهڕ ئهم پرۆگرامانه گرنگی زیاتریان پیندریت و پهیرهو بکرین، کاریگهری زیاتر دهیبته له سههر قوتابیان و پروسهی خۆپندن.

راسپاردهکان:

1- پرۆگرامهکانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان بوونهته سههرچاوهیهکی بههیز لهبهخشینی شوناس و جۆرهکانی شوناس به قوتابی پێویسته وهزارتهی پهروهده لایهنه پهيوهندیدارمان کاربکهن بهمهبهستی بهزرکردنهوهی توانایی و لیهاتووپییهکانی مامۆستایان و راهینهرازی پرۆگرامهکه.

2- لهبهر ئهو گرنگیه فراوانه که پرۆگرامهکان ههیانه بهتایهتی لهقوناغه سههرمتاییهکانی دونیای منداڵدا بۆزیاتر گرنگی پیدان پێویسته مامۆستایان و پهروهده پهيوهندییهکی بههیز دروست بکهن لهگهڵ خیزانهکاندا ئهمهش لهبهرئهو که پرۆگرامهکان ههمه لایه و بهتهنها ئهرکی پهروهده مامۆستا نیه.

3- پێویسته وهزارتهی پهروهدهی پینداچوونهوهیهکی چروزانستی به پرۆگرامهکاندا بکاتهوه چونکه پرۆگرامهکان رۆلی سههرمکیان ههیه له بونیادنانی شوناسی قوتابی و بهها بالاکاندا.

پیشنیا:

1- پێویسته توێژهرازی بواری زانسته جیاوازهکان توێژینهوهی زیاتر نهجام بدهن لهبوارهدا بهمهبهستی بهدهستهاتنی دهرنهجامی زانستی ترو دهرخستنی رۆلی کاریگهری پرۆگرامهکان.

2- مامۆستایان راهینهرازی پرۆگرامهکانی کارامهیی و بهها کۆمه لایه تیهکان په ره به ئاستی توانایهکانیان بدهن و خول و راهیناتی زیاتر لهو بوارهدا وه بگرن تاوهکو کاریگهری زیاتر له سههر قوتابیان ههیبته.

3- پێویسته خیزانهکان هاوکار و ههماهنگ بن لهگهڵ مامۆستاو قوتابخانهو پهروهده پیکهوه کاربکهن بهمهبهستی بونیادنانی شوناس و بهها بهرزمان لای قوتابی و بونیادنانی کۆمه لگهیهکی تهندروست.

سه چاوه کان :

سه چاوه کوردیهکان :

- 1- ئەحمەد، نەبەز ئەرزووە (2024) سیستمی بەهاکان و پەيوەندی بەدیاریکردنی شوناسی گەنجەو. ماستەر نامە بلاو نەکر او تەو. سلیمانی: زانکۆی سلیمانی، زانسته مروڤایه تیهکان.
- 2- نەبراش، ئیبراھیم (۲۰۱۳). "میتۆدەکانی توێژینەو لە کۆمەڵناسی". وەرگیرانی: دیدار ئەبوزید. چاپخانەى رۆژەهلات، هەولێر، هەریمی کوردستان، عێراق.
- 3- حمەرەشید، هەوراز محەمەد (2023) شوناسی کۆمەڵایه تیی تاکى کورد، لە سینەمای کوردی دا. ماستەر نامە بلاو نەکر او تەو. سلیمانی: زانکۆی سلیمانی، زانسته مروڤایه تیهکان.
- 4- سەیدی، سەعید (2019) شوناس و شوناسی نەتەو. مألپەری پەیسەر. [لەسەر هێل] بەردەسته له : <https://www.peyserpress.com/detail/4177> [سەردان کراو له 2023/5/25].
- 5- عەبدوڵلا، عەبدولموتەئیب (2021) شوناس، تواناکانی بوونی مروڤ. چاپی یەكەم. هەولێر: دەزگای رۆسا.
- 6- علی، صدیق اورحمان (2021) رەنگدانەو بەها پەوردیهکان له هۆنراوی منداڵاندا. چاپی یەكەم. سلیمانی: ناوەندی سارا.
- 7- قادرپوور، کەریم (2012) شوناسی نەتەو. بەجیهانیبون. وەرگیرانی: فەرەیدون نوری. گۆفاری رۆشنگەری، ژماره (33). سلیمانی.
- 8- گۆلمحەمەدی، ئەحمەد (2007) بەجیهانیبون کولتور شوناس. وەرگیرانی: عەولاً بەهرامی. چاپی یەكەم. هەولێر: موکریانی.
- 9- هەمەوێند، حەیدەر (2019) فەرەنگی دەروو نزانى. چاپی یەكەم. سلیمانی: ناوەندی سارا بۆ چاپ و بلاوکردنەو.

سه چاوه عەرهبیهکان :

- 1- العبدساني، هبة (۲۰۱۷) تحليل بيانات البحث النوعي: كيف أحلل بياناتي. دراسة تحليلية. بغداد: جامعة بغداد.
- 2- العلي، طالب (2016) الهوية. سلسلة التربية المدنية - 8. دمشق: الجمهورية العربية السورية.

- 3- ترکی، إبراهيم محمد (۲۰۰۶) دراسات في مناهج البحث العلمي. الإسكندرية: دار الوفاء.
- 4- شایغان، داریوش (2016) هوية بأربعين وجهاً. ترجمة: حيدر نجف. الطبعة الأولى. بغداد: دار التنوير للطباعة والنشر (مركز دراسات الفلسفة الدين).
- 5- عبدالرحمن، برهان حافظ (2010) دور التعليم العالي في تعزيز الهوية الفلسطينية وأثره على التنمية السياسية من وجهة نظر الطلبة والعاملين. كلية الدراسات العليا، جامعة النجاح الوطنية.
- 5- كيشانة، محمود (2017) الهوية الثقافية بين أزمة الإعلام و تحديات العولمة. التفاهم، مجلد 51، عدد 57-58. [متاح على الإنترنت] <https://search.emarefa.net/detail/BIM-889329>
- 6- ميكشيللي، اليكس (۱۹۹۳) الهوية. ترجمة: د. على وطفة. الطبعة الأولى. دمشق: دار الوسيم للخدمات الطباعة.
- 7- نصر، يوسف (2017) الهوية المهنية: الانتقال من الهويات الفردية الى الهويات الجماعية. قسنطينة: جامعة قسنطينة، قسم علم الاجتماع.

سه چاوه بيانیه كان :

- 1- سيف الله، سيف الله (۱۳۸۱) جامعه شناسی مسائل اجتماعى ايران. تهران: موسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا.
- 2- تنهایى، حسین ابوالحسن (۱۳۸۳) درآمدی بر مکاتب و نظریه های جامعه شناسی. چاپ پنجم. مشهد: مرندیز.
- 3- Tajfel, H. (1978) 'Social categorization, social identity, and social comparison', in Tajfel, H. (ed.) Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations. London: Academic Press.
- 4- Weigert, A. J. (1986) 'The Social Production of Identity: Metatheoretical Foundations', The Sociological Quarterly, 27(2), pp. 165–183. Available at: <http://www.jstor.org/stable/4106207>.

The Role of Education in Building Personal Identity

The "Skills and Social Values" Program - Primary Stage as a Model

Abstract:

Identity is a complex and multidimensional concept. Its development is a complex, overlapping, and staged process, involving various stations, programs, characters, and different processes. One of the responsibilities of educational programs, beyond their scientific and professional duties, is to function in a multidimensional manner with a broad perspective to build an appropriate identity for any time and place. The "Skills and Social Values" program is considered an important part of the educational process in Southern Kurdistan and is taught in all stages of primary education in schools affiliated with the Ministry of Education of the Kurdistan Regional Government.

This research aims to analyze the impact of the educational system on the formation of personal identity. To achieve this goal, the social survey method, specifically descriptive analytical survey, is utilized, which is one of the descriptive research approaches. The research has reached the following conclusions: Programs are an important source for imparting identity and high values. Through education, teachers, and families, the skills and social values programs have become a source for instilling identity and planting social, moral, and cultural values. It is necessary to review the programs and make changes to their content in a way that creates greater impact and aligns with the requirements of the modern era in the formation of personal, national, religious, social, and professional identities.

Key Concepts: (Role, Education, Identity, Personal Identity)